

ПРОБЛЕМИ ІСТОРИКО-ФІЛОСОФСЬКОЇ МЕТОДОЛОГІЇ У ПРАЦЯХ ВІЛЕНА ГОРСЬКОГО

(З матеріалів наукового семінару відділу історії української філософії Інституту філософії імені Г. С. Сковороди НАН України)

3 червня 2008 року у відділі історії української філософії Інституту філософії імені Г. С. Сковороди НАН України відбувся науковий семінар «Проблеми історико-філософської методології у працях В. С. Горського». Цей захід на пошану пам'яті Вілена Сергійовича, як співробітника відділу історії української філософії із понад тридцятирічним стажем, мав на меті обговорення однієї з ключових тем його творчості.

Участь у засіданні взяли співробітники відділу – доктори філософських наук Сергій Йосипенко, Ніна Поліщук, Володимир Литвинов, кандидати філософських наук Василь Лісовий, Ярослава Стратій, Тетяна Чайка, Володимир Білодід, Микола Симчич, Олена Вдовина та ін. Нижче подано деякі виступи і фрагменти обговорення.

Микола Симчич: Щоб відповісти на запитання, яке місце посідала методологія історії філософії у працях Вілена Горського, почнімо з деяких моментів біографії. Народився Вілен Сергійович Горський у Харкові 1931 року. Після війни опинився в Києві. 1954 року він закінчив філософський факультет Київського університету. Навчався дуже добре, з ним пов'язували великі надії, але, хоч це і дивно, Віленові Сергійовичу не знайшлося місця у філософії: дев'ять років після закінчення університету філософією він не займався, можливо, щось читав, про-

те не писав і не викладав. Дружба з однокурсником Михайлом Бичваровим допомогла тим, що 1963 року він прийшов в Інститут філософії, який тоді очолював блискучий філософ Павло Копнін. Тут Горський почав працювати над українсько-болгарськими філософськими зв'язками. 1965 року захистив кандидатську дисертацію. Після цього починає працювати над взаємозв'язками політики та філософії, і в результаті такої роботи 1969 року з'являється книга «Соціальне середовище та історико-філософський процес». Писати про політику в Радянському Союзі було небезпечно, і для свого дослідження він брав приклади з нацистської Німеччини, хоча, як усі розуміли, малися на увазі й наші реалії. Цій темі була присвячена також докторська дисертація, яку 1972 року так і не вдалося захистити, хоча вже висіло відповідне оголошення, проте згодом натомість з'явилося оголошення про недоліки в роботі відділу.

Після цього, за спогадами самого Вілена Сергійовича, починається надзвичайно плідний період його життя. Його не друкували в Інституті філософії, не змушували працювати над плановими темами, і він мав можливість займатися тим, чим хотів. Зокрема, з'являється зацікавлення й методологічними проблемами, інтерес до яких можна умовно поділити на три періоди. Так, 1974 року вийшла його науково-популярна книга «Копернік. Бруно. Галілей», написана у співавторстві з Азархіним, де розвиток науки осмислювався з філософської точки зору. 1979 року побачила світ ще одна книга – «У пошуках істини: Взаємодія філософії і мистецтва». Важливо, що у ній Горський розмірковує над філософським розглядом художнього тексту: чи можливо по-історико-філософськи розглядати художній текст? Згодом

ці питання, які його «мучили», втілилися у працю 1981 року – «Историко-философское истолкование текста», ключовою проблемою якої є герменевтика тексту. І хоча про Гадамера зі зрозумілих причин автор не пише (утім, деякі побіжні згадки були), однак розглядає схожі проблеми. Можна дискутувати, чи була це герменевтика, проте це був своєрідний вступ до подальшої розробки проблеми філософського дослідження художніх (нефілософських) текстів, де цілим пластом можна вважати дослідження текстів Київської Русі, які становлять другий (прикладний) методологічний період у працях Горського.

З 1982 року Вілен Сергійович, власне, активно займається згаданою проблематикою, намагаючись віднайти відповідь на запитання, як ставитися до цих текстів. Дата не випадкова, адже саме тоді відзначали 1500-ліття Києва, і такі дослідження прямо й непрямо заохочувалися. Однак Вілен Горський знайшов у цій проблематиці свою пристрасть. Розробкам давньоруської проблематики присвячено ряд книг: «Философские идеи в культуре Киевской Руси XI – нач. XII вв.» (1988), «Нариси з історії філософської культури Київської Русі (серед. XII – серед. XIII ст.)» (1993) та «Святі Київської Русі» (1994).

Третій період творчості Горського пов'язаний із осмисленням усієї української філософії. І тоді знову постала велика кількість саме методологічних питань: які тексти є репрезентативними для української філософії? що таке взагалі «українська філософія»? У двох останніх книгах – «Філософія в українській культурі: (методологія та історія)» (2001) і «Біля джерел: нариси з історії філософської культури України» (2006) – Вілен Горський розробляє надзвичайно важливе для нього поняття «філософської культури».

Крім того, в них подані методологічні розробки щодо спадщини Києво-Могилянської академії, а також з'являється мотив залучення української філософії у європейський контекст.

Таким чином, ми бачимо у науковій творчості Вілена Горського різні періоди, і кожен із попередніх періодів немовби входив згодом до наступного, хоча сам Вілен Сергійович не намагався витворити систему. «Системність» склалася спонтанно, й у результаті ми маємо чимало текстів, які нам цікаві й можуть стимулювати нас до подальшої філософської творчості.

Володимир Білодід: Слухаючи Вас, я зовсім не впізнаю Вілена Горського, з яким довго працював разом. Ви сказали, що Вілена Сергійовича «мучили» питання історико-філософського витлумачення художніх текстів. Але після Аверинцева, Лосева, Бахтіна й інших не було потреби «мучитися» цими питаннями на той час. Заслуга Горського полягала в тому, що він систематизував відповідні знання, уникаючи називати конкретні імена, ввів їх у наше історико-філософське середовище. Мені надзвичайно цікаво почути, що молоде покоління, яке не жило в той час, сприймає все, що тоді відбувалося, зовсім по-іншому.

Ярослава Стратій: Продовжуючи міркування Володимира Білодіда, скажу, що це нормально, коли кожне нове покоління у якійсь постаті знаходить щось своє, якийсь новий евристичний потенціал, адже погляди різних поколінь завжди різні. Зрозуміло, що марксистська парадигма тяжіла над людьми, вихованими у цій парадигмі. Водночас Вілен Сергійович був непересічною особистістю і філософом. Тому його особиста еволюція, як мені здається, була досить склад-

ною. Він переосмислював геґелівську парадигму, і це його заслуга. Згодом Вілен Сергійович переходить до розуміння філософського процесу як діалогу чи полілогу різних течій і напрямів. Крім того, він усвідомив самоцінність і самодостатність філософської думки кожного періоду. Згадаймо, що до досліджень Горського і Нічик українська філософія починалася зі Сковороди, який невідомо звідки з'являється, а такого не може бути. Відповідно, згадані дослідники обстоювали проблематику, пов'язану з києворуським і могилянським періодами. Вони розуміли, що якщо розглядати західноєвропейську філософську парадигму як взірець і все оцінювати у зіставленні з ним, то, зокрема, українська філософська думка буде програвати. А Вілен Сергійович виходив із самоцінності й самодостатності кожного народу і кожної культури, яка має свій специфічний шлях розвитку і може розвиватися у різних формах. У цьому контексті Горський вважав, що вилучити філософські ідеї можна з нефілософських текстів і навіть із невербальних пам'яток. Він розрізняє декілька форм філософування: філософська культура, шкільна філософія, оригінальні філософські концепції.

Особисто я вдячна йому за високу оцінку діяльності дослідницької групи нашого відділу, яка займалася філософією Києво-Могилянської академії. Перехід до цієї філософії, тобто до другої схоластики, мав істотне значення, адже перехід від філософування як життя в істині до раціонального обґрунтування філософських істин був надзвичайно важливим, і Горський це визнавав. Взагалі, і Вілен Сергійович, і Валерія Михайлівна з великою повагою ставилися до своїх попередників, їхніх висновків, ретельно згадували всіх, хоча розуміли, що в кожену епоху по-

різному сприймають та інтерпретують ті самі тексти. Він не хизувався своїми дослідженнями, не абсолютизував їх, не вважав, що це єдина тема, якою варто займатися, дуже коректно підходив до оцінки різних мислителів, не вдавався до крайнощів, що можна спостерігати в деяких сучасних працях, наголошував, що потрібно критично оцінити зроблене, однак не зациклюватися на критиканстві, а йти далі. У цьому він є прикладом, гідним наслідування.

Сергій Йосипенко: Тема мого виступу – «Вілен Сергійович Горський – теоретик історії української філософії», однак я не намагатимуся охопити теорію історії української філософії Вілена Горського як цілісну та завершену доктрину, а лише окреслю, на основі досвіду звернення до його ідей у власних роботах, головні напрями можливого використання та розвитку теоретичних розробок Вілена Горського з огляду на їх актуальність для сьогоденних істориків філософії. Я знав Вілена Сергійовича, але не був його учнем, тому спиратимуся не на враження від спілкування з ним та спогади про нього, а на його тексти.

Спочатку варто зупинитися на двох методологічних проблемах, які постають під час звернення до творчої спадщини Вілена Горського. Перша з них може бути сформульована так: на основі чого можна говорити про теорію історії філософії Горського? Микола Симчич взяв за основу біографію – це надало його виступу цілісності й, можливо, навіть підказало певні ходи думки, що робить такий вибір виправданим, але біографічна оповідь більше підходить для становлення особистості, а не розкриття певної теорії чи вчення. Реконструюючи погляди, вчення, теорії, ми з необхідністю звертаємося передусім до текстів, і тут по-

стає проблема встановлення якоїсь значущої структури текстів, що складають творчу спадщину – саме вона здатна надати когерентності висловленим у текстах ідеям і дати підставу для розгляду їх у цілому як певної теорії. Для ілюстрації зазначеної проблеми візьмемо дві останні збірки текстів («Філософія в українській культурі: (методологія та історія)» (2001) і «Біля джерел: нариси з історії філософської культури України» (2006)), які нас цікавлять передусім, оскільки вони містять доробок «пізнього Горського», коли вже не існувало жодних примусів на кшталт радянської ідеології та цензури; ці книги укладені зі статей і промов, видрукуваних та виголошених упродовж 1990-х і 2000-х років, однак не містять інформації про час і місце попередньої публікації та про їх до- чи переопрацювання для нового опублікування. Збірки структуровані автором тематично і містять як тексти, присвячені методології, так і тексти з конкретними історико-філософськими розвідками, що ставить перед читачем ряд запитань: чи віддзеркалює сукупність цих текстів певну еволюцію поглядів, чи ж цю еволюцію потрібно відслідковувати за першодруками? Яким є зв'язок між методологічними й історико-філософськими дослідженнями? Які саме тексти чи розділи найбільш репрезентативні для реконструкції «поглядів» чи «теорії» Вілена Горського? Відповіді на ці запитання є важливими з огляду на проблеми, які я окреслю нижче.

Другу методологічну проблему можна сформулювати так: що вважати теорією історії української філософії Вілена Горського? Сукупність ідей, висловлених в окремих роботах, присвячених теорії історії філософії? Методологічні засади, імпліцитні конкретним історико-філософським дослідженням чи ж систе-

матичному викладу історії української філософії, яким є знаменитий підручник Горського? Справа ускладнюється також тим, що частина його робіт вийшла в радянський період, інша частина – після, а дослідження радянської доби мають особливість: їх методологічні декларації (які зазвичай містились у «Вступах») мали передусім ідеологічне значення, тоді як (щонайменше у серйозних дослідників) самі дослідження не зводилися тільки до виконання ідеологічного завдання. Отже, щоб говорити про теорію історії філософії якогось історика філософії, недостатньо брати до уваги одні лише методологічні декларації (незалежно від їх ідеологічної навантаженості) – важливо також враховувати й методологічні засади конкретних історико-філософських досліджень; це, можливо, ще важливіше у випадку, коли історик філософії, як, наприклад, Вілен Горський, є не лише «практиком», а й «теоретиком» дисципліни.

Ці методологічні проблеми постають через те, що, на мою думку, роботи Вілена Горського самі по собі не пропонують якоїсь цілісної та завершеної теорії історії філософії – в них і між ними є незбіги, невідповідності, і результат реконструкції такої теорії дуже залежить від того, що саме, в означених вище альтернативах, ми оберемо за точку відліку. Я особисто схиляюся до думки, яка, звичайно, потребує обговорення, що методологія «пізнього Горського», дослідника «філософських ідей у культурі Київської Русі», та теорія історії української/національної філософії Горського безпосередньо пов'язані: його теоретичні розробки постали з доведення можливості дослідження давньоруської спадщини як спадщини філософської, а його теорія дослідження «філософських ідей у культурі Київської Русі» була поширена на всю україн-

ську філософію. Це, на мою думку, зумовило дві визначальні проблеми розроблюваної ним теорії історії філософії, варті особливої уваги: по-перше, співвідношення філософії та культури, де у Вілена Горського є свій «бренд» – історія філософської культури, та, по-друге, розуміння самої культури.

Проект історії філософської культури мав на меті забезпечити можливість історико-філософського дослідження нефілософських текстів і, ширше, будь-яких явищ культури, які розглядатимуться як тексти. Корені зазначеної проблеми зрозумілі всім дослідникам історії української філософії, які дуже рідко мають справу з власне філософськими текстами. Цей проект Вілен Сергійович висуває відразу після падіння марксизму. Зокрема, у статті «Україна в історико-філософському вимірі» (1993) радикальний вихід із проблем марксистської методології історії філософії він вбачає у «переключенні на рівень культури», оскільки філософія – це «резюме культури». «Найтоншими» моментами цього проекту є розуміння співвідношення філософського та нефілософського, а також культури і філософії. За логікою, запропонованою Горським, ми можемо досліджувати філософію там, де її у загальноприйнятому сенсі немає, – оскільки філософія може існувати як у вигляді «професійного філософування», так і в імпліцитному вигляді у явищах культури, то, якщо існує культура, є і відповідна їй філософія, а отже, історик філософії може її реконструювати практично на будь-якому матеріалі. На мою думку, таке ототожнення філософії та культури спирається на розуміння філософії як «резюме» окремої культури. Однак постає запитання: наскільки таке розуміння і таке ототожнення виправдані? Чи не варто залишити фі-

лософію на якомусь нормативному рівні, визнавши за нею функцію критики культури, адже якщо ми поглянемо на «генеалогію» філософії, то вона часто намагалася саме вийти за межі загальноприйнятого в певній культурі. Подібне розуміння співвідношення філософії та культури пов'язане з розумінням самої культури у Горського. У спрощеному вигляді його можна відтворити так: сукупність явищ культури – це сукупність знаків, аналіз яких на певному рівні здатний реконструювати якийсь філософський зміст культури, філософську культуру, варто лише підібрати належний метод.

Зрештою, обидві означені проблеми відсилають до третьої: зв'язку окремих філософських учень та окремих культур. Ця проблема засаднича для історії української філософії, оскільки саме її розробка пропонує відповідь на запитання: що таке українська (національна) філософія? І тут у Вілена Сергійовича Горського та у Валерії Михайлівни Нічик була солідарна позиція, викладена на початку 1990-х років: потрібно аналізувати генетичний, функціональний та сутнісний аспекти взаємодії окремих філософських учень і культур, або ж національних філософій і національних культур. Ми можемо зараз по-різному оцінювати ті відповіді, які вони давали на окреслені запитання, але це були запитання, поставлені логікою тих галузей дослідження, в яких вони стали першовідкривачами, а отже, якщо ми хочемо продовжувати їхню справу, то ці відповіді слід осмислювати у контексті згаданої логіки. Слід також визначитися з питанням, яке постало в моїй доповіді з самого початку: яке значення робіт радянського періоду для галузі історії української філософії? Моя позиція така: історія національної філософії – це винахід радянської

історико-філософської науки, він уможливлений методологією радянського марксизму, який намагався вписати розвиток національних культур і філософій в СРСР у всесвітню історію культури та філософії (інша справа, чим ця історія мала закінчуватися, важливо те, що вона відкривала можливість дослідження минулого). У той період були безумовні здобутки, які не можна заперечити, навпаки, їх потрібно, на мою думку, виявляти й аналізувати. Ціна, яку платили дослідники, справжні патріоти, за право досліджувати історію свого народу, – це прийняття певних ідеологічних штампів, відчутних у їхніх методологічних деклараціях. Однак сьогодні проблема в тому, що після «падіння марксизму» ці ідеологічні штампи продовжують імпліцитно працювати як методологічні підвалини. Це нагадує мені ситуацію у французькій філософії, коли історики філософії у 1970-х роках намагалися позбутися у своїх роботах марксо-гегелівських схем і перейти на рівень історії ідей (такий перехід помітний і у творчості Горського), але згодом помітили, що їхня історія філософії на рівні своєї філософії історії залишається якщо не марксистською, то щонайменше гегелівською. Отже, якщо ми хочемо зараз позбутися застарілих методологічних підвалин (а Горський і Нічик відверто заявляли про таке бажання після 1990 року), ми повинні вдатися до переосмислення старих проблем з погляду нової філософії історії. Праці Вілена Сергійовича є прекрасною лабораторією роботи над проблемами, які й сьогодні постають перед нами, однак якщо знайдені відповіді не збігатимуться з тими, які пропонував Горський, це тільки посилить перспективне значення його творів і, можливо, буде найкращим способом вшанувати філософа, якого ми не лише вивчаємо, а іноді навіть і критикуємо.

Олена Вдовина: Я спробую зосередитися на тому, як загальні методологічні засади Вілена Сергійовича реалізовувалися під час розгляду конкретних текстів – текстів давньоруського періоду. Однак почну із невеличкого ліричного відступу.

Вілен Горський був майстерним оповідачем історій, і про те, чому він почав займатися філософською думкою Київської Русі, в нього також була історія, яка в його вустах звучала дуже дотепно. Вілен Сергійович, спускаючись крутими схилами вулиці Костьольної, зламав руку, а в той час у зв'язку із 1500-літтям Києва на його відділ, як тоді казали, «спустили» нову планову тему, в межах якої потрібно було розглянути саме давньоруський період. Оскільки Вілен Сергійович змушений був сидіти вдома і, як видавалося, мав багато вільного часу, то саме йому й доручили це завдання. Проте згодом він щиро захопився темою, і вона залишалася для нього важливою до кінця життя.

Відразу слід зазначити, що давньоруський період постає в історії української філософії як методологічна проблема. Адже такі дослідження сконцентровані на усталеному колі текстів, тут рідко трапляються відкриття, тому новизна в них зазвичай полягає не у введенні в обіг нових джерел, а в новому погляді на вже відомі тексти, у способі по-новому ставити питання до цих текстів. Особливо це стосується істориків філософії, які відносно пізно, порівняно з іншими гуманітаріями, почали займатися цими джерелами.

Далі спробую визначити ті методологічні положення, які були важливими для Вілена Сергійовича у дослідженнях киеворуської проблематики, хоча колеги вже частково про них сказали. Хочеться наголосити, що вони не були загальноприйнятими, які Вілен Гор-

ський просто підсумував. Дуже часто в ході дискусій він наштовхувався на нерозуміння і несприйняття колег, мусив постійно обґрунтовувати їх, і в цьому виявлялася його позиція як науковця, яку він мав мужність обстоювати.

Перше важливе положення Вілена Горського – це осмислення філософії як квінтесенції культури (або «резюме культури», про що говорив Сергій Йосипенко). Тут можна виокремити два моменти. По-перше, це означає, що філософія на певному періоді розвитку певної культури вбирає в себе основні філософські проблеми того часу. Отже, щоб простежити історичні типи філософії, зміну основних проблем чи способів дати відповіді на них у певний період, нам найдоречніше подивитися на філософські ідеї цього періоду, які циркулюють у тілі цієї культури. По-друге, звідси постає, що філософія експліцитно чи імпліцитно присутня у кожній культурі. Таке твердження опоненти Горського сприймали як намагання відшукати філософію там, де її не було. Тоді виникали запитання, навіщо це робити, чи не краще щиро визнати, що, скажімо, у Давній Русі філософії як такої не було, не було філософських текстів і т. ін. Проте позиція Вілена Сергійовича, наскільки я розумію, була такою, що саме філософія концентрує в собі основні проблеми культури.

Друге положення Вілена Сергійовича стосується поняття філософської культури, яку він тлумачив як сукупність філософськи значущих ідей. Тут знову ж поставали запитання: де ці ідеї шукати? що може бути предметом історико-філософського розгляду? які тексти ми маємо право залучати? чи слід аналізувати навіть невербальні тексти? На моє переконання, це поняття було важливе для Горського не тільки у

вивченні києворуського періоду. Поняття філософської культури передбачає для історика філософії вивчення того, як, скажімо, викладалася філософія у певний період, які ідеї потрапили в цю культуру, які в ній прижилися, а які ні, як ті насінини, одні з яких проростають, а інші не приймаються. Щоб відповісти на запитання, чому саме так сталося, історик філософії повинен дивитися не тільки на «плоди» філософської культури, а й на той час, коли ідея щойно потрапила в цю культуру.

І третє важливе положення Вілена Горського стосується того, що, розглядаючи давньоруський період, він відкинув неприйнятні для свого предмета парадигми розгляду історії філософії, зокрема гегелівську та, я сказала б, європоцентричну. Йдеться про те, що він відкидав лінійне сприйняття історії філософії, яка враховує тільки великі імена, адже розгляд саме давньоруського періоду спонукав до перегляду такої схеми. У кожній культурі розвиток філософії, як вважав Вілен Горський, має свої особливості, тому не можна таку новочасну парадигму накладати на всю історію філософії. Разом з тим, якщо гегелівська парадигма може тлумачитися як залишок марксизму в історико-філософських дослідженнях, то європоцентрична парадигма популярна саме зараз; чимало сучасних істориків філософії пропонують вважати філософією тільки те явище, яке виникло у Давній Греції, має свою історію, перелік імен тощо. Вілен Сергійович був проти такої позиції і завжди підтримував дослідження східних філософій, не відмовляючи їм у «філософськості» та наголошуючи на різних формах вияву філософського знання у культурі.

Підсумовуючи, хочу зауважити, що Вілен Сергійович був цілісною особистістю, тому його суто людські риси

наявні і в його текстах. Його уважність, толерантність, некатегоричність, вміння домислювати власні думки видно на прикладі розгляду саме давньоруських текстів.

Тетяна Чайка: У житті Вілена Сергійовича часто бувало так, що планувалося одне, виходило інше, а потім виявлялося, що те, що траплялося поза планом, і було найважливішим. Справді, ми всі вийшли з марксизму. І тут цікаво зауважити, що остання книга Вілена Горського «Біля джерел» є, як на мене, алюзією на відомий вислів Маркса, за яким будь-яке явище, зокрема в історії філософії, треба розглядати в його класичній формі, у точці його найвищого ґатунку. Вілен Сергійович методологічно це заперечує і натомість пропонує метод, згідно з яким явище найцікавіше не у найвищій точці розвитку, де вже все сказано і є освячений варіант його викладу, а саме біля джерела, де є багато струмочків і багато можливих напрямків розвитку. Такою методологічною точкою він вважав витoki певного явища, тому й назва – «Біля джерел». Це, на мою думку, великий методологічний здобуток.

Пригадую 1971 рік, коли ми з Віленом Горським зустрілися в аудиторії, з першим курсом філософів: я, аспірантка, прийшла проводити семінари з історії філософії, а Вілен Сергійович читав лекції, і такий наш тандем тривав три роки. Потім виявилось, що цей курс був першим не тільки для мене як асистента, а й для Горського як університетського лектора. Він залишився для мене вчителем від того першого семінару і до кінця життя. Вілен Сергійович, до речі, дуже любив своїх учнів, сказав надзвичайно багато приємних слів буквально про кожного, вмів знайти

у кожному щось особливе, і його дослідницькі радощі останніх років життя, як мені здається, були пов'язані саме з успіхами учнів. Він любив казати, що учні не відповідальні за свого вчителя, але і вчитель не відповідає за своїх учнів. Ця парадоксальність рятувала його від пафосності, бо пафосним його важко уявити навіть у найважчі моменти життя. Він один із небагатьох, хто не спокусився тим, що називається «випробування мідними трубами», у нього ніколи не було «надування щік».

Віленові Сергійовичу не накинули ніяких тем. Якщо щось і було накинута, зовнішнє, то воно з часом відпадало. Він, за власним зізнанням, найбільше боявся не бути відвертим і робити те, до чого душа не лежить. Вілен Горський був талановитою людиною й умів знайти цікавинку в усьому, чим займався. Зокрема, інтерес до киеворуської проблематики був не зовнішнім, а глибоко внутрішнім, і він не тільки сам працював над цими питаннями, а й сформував цікаву дослідницьку групу. Так, на початку 1980-х років були започатковані медієвістичні семінари. Перший з них відбувся 1981 року в Києві й об'єднав дослідників з Києва, Полтави, Харкова, Москви, Ленінграда, Мінська, Вільнюса, Молдови, Болгарії. Ми раз на два роки збиралися й обговорювали ці проблеми саме в тих питаннях і формулюваннях, які поставив Сергій Йосипенко, і вони згодом знаходили відображення у книгах Вілена Горського. І якщо вони хвилюють також сучасних дослідників, значить, тема жива. Саме там народилося у Вілена Сергійовича ще одне цікаве слово, про яке не згадали, – «філософування». Я навіть пам'ятаю, коли він його вжив. 1983 року в Києві відбувався міжнародний конгрес славістів, і тоді між Горським та

Робінсоном розгорілася гаряча полеміка про межі визначення філософії, що можна і не можна називати філософією. Робінсон займався агіографічною літературою, і його теза була такою, що філософськими ці пам'ятки аж ніяк не є, – зрештою, це була класична позиція. І раптом виступив Вілен Сергійович з альтернативною доповіддю, в якій говорив про особливий шлях прилучення мислителів Київської Русі до філософської думки. Він не відразу знайшов підтримку, але слово методологічно виявилось дуже вдячним і цікавим. Вілен Горський зумів довести, що це методологічно цілком обґрунтовано, на прикладі книги «Святі Київської Русі», я, зі свого боку, зробила це в кандидатській дисертації. Це допомагало стереоскопічно відтворити витоки нашої ментальності, нашого особливого шляху у філософії. Єдиний, з ким я можу порівняти його методологічний внесок, – це хіба що Ключевський, який писав про життя святих як історичне джерело. Вілен Сергійович завдяки своїй методології зумів показати, що давньоруська агіографічна література може бути не тільки історичним, а й філософським джерелом, і цей внесок не можна переоцінити.

Під час інтерв'ю я запитала Вілена Сергійовича, чи є серед давньоруських святих постатей, до якої найбільше лежить його серце, і він сказав, що це дві постаті: Антоній та Феодосій Печерські. Я уточнила: «А все-таки, відлюдник Антоній чи Феодосій, засновник спільного монашого життя?» Він подумав і сказав: «Усе-таки Феодосій. Отак тихо, без пафосу, кожен день, крок за кроком робити свою справу і знати, що робиш добро». У цьому, мені здається, весь Вілен Сергійович.

Ніна Поліщук: Я особисто була зачарована Віленом Сергійовичем. Незважаючи на важкий стан здоров'я в останні роки, він був завжди дуже оптимістичний, вислуховував твої проблеми, робив іронічні зауваги, знаходив можливість підбадьорити. Це особливий дар, який не всім дається. Вілен Сергійович порушив важливі проблеми, про які вже говорили сьогодні, і вони надзвичайно актуальні для сучасних історико-філософських дискусій. У чому особливість саме історико-філософської реконструкції, на відміну від історичної та інших? Які особливості професійного та непрофесійного філософування? Як взаємодіють філософія та культура? У цих питаннях праці Вілена Сергійовича мають справді велике значення, особливо якщо врахувати, що суть філософії не у розв'язанні проблем, а у їх постановці.

Василь Лісовий: Дозволю собі зробити невеличке зауваження про те, що за нашими дискусіями часто приховується есенціалізм. Зрозуміло, що немає точного визначення, що таке філософія, але певна серцевина у цьому понятті є, і ми не можемо прийняти філософію без кордонів. Ми часто ще не усвідомили лінгвістичний поворот у філософії. Отже, не можна розмивати межі філософії до такої міри, щоб цим словом називалося все: поезія, архітектура тощо. Визначення повинні виконувати певні функції, адже вони мають прагматичний вимір, зокрема, через те, що поняття з часом змінюють свої значення.

Що стосується Вілена Горського як співробітника нашого відділу, то на той час, коли він почав активно працювати в Інституті філософії, у відділі відбулися важливі зміни. По-перше, з'явилася зосередженість на текстологічних дослідженнях, започаткованих

Валерією Нічик. По-друге, інтерпретація тексту почала здійснюватися у контексті – як широкому, так і вузькому. По-третє, у той час відбувається оволодіння герменевтикою і проблемами, пов'язаними з інтерпретацією тексту; особливо важливо наголосити започатковані тоді елементи компаративістики між західною та українською філософією. Тож ми повинні підхоплювати ці методологічні ідеї, зокрема ідеї Вілена Горського, але водночас бачити обмеженість освоєння західних ідей і в той період, і навіть зараз. Нам варто багато чого надолужити у методологічному плані.

Підготувала Олена Вдовина